

a gyermekvédelmi intézményrendszer és a szegregált, telepszerű környezetben élő gyerekek találkozásai

Bevezetés

A civil szervezetek jelenléte a szociális szektorban valószínűleg minden országban, ahol ez a szervezettípus létezik megszokott. Magyarországon a civil szervezetek mintegy 8-10%-a lehet aktív a különféle szociális ágazathoz tartozó területen. Ez – 2020-as adatok alapján – körülbelül 5 500 különböző formájú szervezetet jelent¹. Itt egy közbevetés erejéig ki kell térni a fogalmi tisztázatlanságra: Magyarországon a civil szervezet korábban alapvetően a kormányzattól függetlenül létrejött és működő szervezetek körét jelentette, ami egybeesett az angolszász NGO kategóriával. Mára a civil szervezet kategóriába számos olyan szervezet is tartozik, amelyek formálisan függetlenek, de működésük és létrejöttük nem független az államtól, sok esetben egy egyházi aktor közbeiktatásával.

Ezek a civil szerveződések számos szociális területen aktívak: az idős- és hajléktalanellátásban, a gyermekek vagy fogyatékkal élők támogatásában stb.. Nem tudjuk, hány szervezet aktív a gyermekvédelemben, ezen belül vagy emellett a roma közösségek fejlesztésében. Ahogy az sem tisztázott, legalábbis konszenzus egészen biztosan nincs arról, hogy mi is ezeknek a szerepeknek a valódi és szándékolt funkciója: kiegészíteni az állami-önkormányzati szociális ellátórendszer, gyermekvédelmi intézmények működését, átvenni ezek feladatait vagy éppenséggel rámutatni ezeknek a rendszereknek a hibáira, hiányosságaira. Avagy mindezeket a feladatokat együttesen kellene betölteniük².

Mivel munkánk alapvetően a gyermekvédelemre fókuszál, a civil szervezeteknek az itt betöltött szerepéről is érdemes külön is említést tenni. A gyermekvédelem és a gyermekjólét különválasztásánál látható, hogy a hazai gyakorlatban civil szervezetek kizárólag a gyermekjólét területén működnek, itt is jellemzően szabadidős foglalkozást szerveznek, fejlesztő feladatokat végeznek, de nem kiszervezett módon. Talán az állampárt öröksége, hogy Magyarországon a gyermekvédelmet az állam sosem adta ki a kezéből, eltekintve az elmúlt évek erősödő tendenciájától, amelyben az egyház is szerepet kapott ezen a területen. Nyugat-Európában ezzel szemben régóta megszokott, hogy civil szervezetek töltenek be a gyermekvédelemben funkciókat, például gyermekotthont tartanak fel. Ezt a területet azonban Magyarországon az állam védi, nem enged be civil, csak egyházi szereplőket.

Azok a civil szervezetek, amelyek szegregált roma telepeken végeznek szociális fejlesztő tevékenységet rendszeresen találkoznak a szociális ellátórendszer, ezen belül is a gyermekvédelem intézményének működésével, pontosabban annak hibáival, hiányosságaival. Jelen írás civil szervezetek tapasztalati alapján igyekszik azokat a problémákat összefoglalni, melyek feltételezésünk szerint rendszerszintűek.

¹ Dr. Kecskés Péter: https://civil.info.hu/media/A_civilek_az_eu_es_szoc_teruleten_4623.pdf

² Jól példázza ezt a helyzetet a Felzárkózó települések kormányzati programja, amelyekben olyan formailag civil szervezetek kapnak szerepet – szinte kizárólagosan -, melyek kormánytól való függetlensége erősen megkérdőjelezhető és az sem világos, hogy ezek a helyi programvégrehajtók tulajdonképpen pótolni akarják a helyben hiányzó szociális kapacitást (párhuzamos szolgáltatást létrehozva) vagy kiegészíteni azt.

Az alábbi kutatás és írás apropóját az adta, hogy az egyik, a szektorban magas reputációval bíró civil szervezet telepeken élő roma családok körében folytatott intenzív fejlesztő munkája során sok esetben ütközött olyan problémákba, amelyek jelenléte rendszerszintűnek tűnik. Ezek az anomáliák, a tapasztalatok szerint tipikusnak tekinthető krízishelyzetekhez, így ügýtípusokhoz rendelhetőek. A csoportosítás alapját az eljáró (vagy épp el nem járó) intézménytípus is adhatja. Munkánk során arra kerestük a választ, hogy a civil szervezet munkatársai által feltárt esetek mennyire specifikus, a helyi intézményrendszerre jellemző anomáliákat jeleznek és mennyiben tekinthetők az ország más részein, hasonló szociális problémákkal küszködő közösségek esetében is jellemzőnek.

Az elemzésünk alapját szakértői interjúk jelentik, amelyeket összesen hat helyszínen készítettünk olyan civil szervezetekkel, amelyek aktívan vesznek részt telepeken élő emberek, közösségek támogatásában. Az interjúkra 2024. elejétől április végéig került sor.

Természetesen az extrapolálásnak komoly korlátai vannak már csak azért is, mert tapasztalatunk szerint az ellátórendszeri kapacitás nagymértékben eltér földrajzilag, azaz a fejlettebb településeken kisebb ügyszámmal dolgoznak a szociális szakemberek. Így az általunk azonosított problémák vélhetően sokkal kisebb valószínűséggel és gyakorisággal fognak előfordulni a kevésbé túlterhelt intézmények körében. Továbbá az is tény, hogy a kutatásba bevont civil szervezetek célcsoportját telepeken élő roma családok jelentik, így mi is erre a körre fókuszáltunk. Lehetséges, ami ismét csak igazolást igényelne, hogy a nem roma kliensek esetében kisebb valószínűséggel vagy más típusú anomáliákkal, rendszerhibákkal találkozánk.

E két tényezőt egyszerre is érdemes azonban szemlélni: a roma szegregátumok (és az azokban lakó emberek száma) területi elhelyezkedése messze nem kiegyenlített területileg. Minél rosszabb gazdasági adottságú egy térség (régió illetve járás), annál több szegregátumot és szegregátumban élő embert találunk itt³. A romatelepek a maguk problémáival általában olyan szolgáltatáshiányos térségekben vannak, amelyek nem képesek a telepek szociális hátrányait ellensúlyozni. Igaz ez még akkor is, ha esetünkben olyan helyszínekkel is foglalkozunk, amelyek nem kifejezetten perifériás települések.

A civil szervezetek munkatársai által jelzett problémákat intézménytípusonként és egy telepen születő és ott élő ember életútját követve csoportosítottuk. Meglehető, a szociális szakmában dolgozók számára ezek a leírások szinte semmi újat nem mondanak, talán számukra is revelatív lehet, ha számot vetnek azzal, egy szegregált telepre születő embernek mennyi intézményi problémával, csapdahelyzettel kell megbirkóznia, amíg eléri a felnőttkort és még ezt követően is, gyermekei révén.

Kritikus pontok, keresztutak

Óvoda, iskola

Az iskolai szegregáció és a hátrányos helyzetű (roma) gyerekek körében tapasztalható magas arányú iskolai lemorzsolódás egymással összefüggő jelenségek⁴. Olyan társadalmi problémát jelentek, amelyek már jelenleg is érezhető hatással bírnak a telepen élők munkaerő-piaci esélyeit illetően, de hosszútávon talán még aggasztóbb a jelenségek, mivel nincs és nem is látszik olyan több szakpolitika

³ Domokos Veronika-Herczeg Béla: Terra Incognita (in: Szociológiai Szemle, 2010/3., 82-99.)

⁴ Bihari Ildikó: Az iskolai szegregáció szerepe a hátrányos helyzetű gyermekek és fiatalok lemaradásában; in: <https://ojs.lib.unideb.hu/ams/article/view/9667/8630>

összehangolásán⁵ alapuló intézkedés, amelyek kialakulását ok-okozati összefüggésben lenne képes kezelni.

Az iskolai lemorzsolódás jelensége és mértéke szembeötlő: „Az európai országokban a 16-24 éves roma fiatalok körében jóval magasabb a korai iskolaelhagyók, és a nem tanuló, nem dolgozók aránya, mint a nem roma fiatalok között (FRA 2016, 2020). Magyarországon a 18-24 éves roma fiatalok kétharmada korai iskolaelhagyó, szemben a nem roma diákok 9%-ával, és a nem tanuló, nem dolgozó roma fiatalok aránya közel 40% a nem romák körében mért 9%-hoz képest (KSH 2018).”⁶ Ezeknek az adatoknak a felvétele óta túl vagyunk egy COVID-járványon és az ezzel kapcsolatos korlátozásokon, amik – a szerzők személyes tapasztalata alapján – tovább rontottak a roma fiatalok iskolai teljesítményén. A lezárások óta a roma gyerekek iskolalátogatási aktivitása, fegyelme még inkább romlott, pontosabban nem állt vissza a lezárások előtti állapotra.

Ahogy nem kétséges a szegregált élethelyzet és a rossz iskolai teljesítmény közti kapcsolat, úgy az sem vitatott, hogy maga a szegregáció jelensége összetett, nem vezethető vissza egy okra. A pedagógiai, pontosabban annak tekintett ok mellett a spontán szegregáció, teljes települések és járások etnikailag homogénné válása (a roma lakosság javára) a jelenlegi oktatásszervezési keretek mellett lehetetlenné teszi az integrált oktatás megoldását. Emellett az interjúk tapasztalatai alapján az integrált oktatás kudarcában szerepet játszhat az is, hogy maguk a roma szülők sem tekintik gyermekeik számára megfelelőnek, azaz elfogadónak, befogadónak azokat az iskolákat, ahol a nem roma gyerekek vannak többségben, így nemcsak elfogadják, hanem sokszor keresik is az etnikailag homogén, roma osztályokat, iskolákat. Még akkor is, ha ezek minden rendelkezésre állón adat szerint nem tudnak azonos színvonalú oktatást nyújtani.

Az integrált oktatással szembeni egyik legfontosabb érv maguktól a pedagógusoktól származik: sokuk szerint ugyanis a hátrányos helyzetű gyerekek lemaradása veszélyeztetné a jobb készségekkel az iskolába érkező nem roma gyerekek fejlődését, és ők sem kaphatnák meg a megfelelő figyelmet. Így az senkinek nem lenne jó. Ebben a pedagógusoknak részben kétségtelenül igazuk van, hiszen a magyar pedagógusok többsége nem rendelkezik azzal a speciális tudással, ami az integrált fejlesztéshez szükséges, a rendszerből hiányoznak az ezzel hatékonyan foglalkozni képes fejlesztő pedagógusok és végül, a jelenlegi órateherrel, osztálylétszámokkal és kapacitáshiánnyal⁷ nemigen lenne elképzelhető az integrált oktatást jelentő egyéni és csoportos fejlesztés. Ez is rámutat arra, hogy bár az integráció fontossága a szakemberek számára nem kérdéses, ennek megvalósulásához fontos szakmapolitikai döntések és rendszerszintű változások kellenek.

Írásunkban azt mutatjuk be, hogy a telepeken élő roma gyerekek távol a szakmapolitikai léptéktől, a valóságban hogyan találkoznak a közoktatással, ellátórendszerrel.

A szülő a közneveléssel az óvoda esetében találkozik először. Bár az óvodai nevelés már hároméves kortól kötelező⁸, sokszor előfordul, hogy a szülő kérelmezi, hogy gyereke csak négyéves kortól járhat óvodába. Ezt az óvodavezető vagy a védőnő felülbíráhatja, de általában nem ez a gyakorlat, a megengedő magatartás ezért ahhoz vezet, hogy a telepen élő gyerekek, akiknek a beilleszkedés az

⁵ Kertesi Gábor-Kézdi Gábor: A roma és nem roma tanulók teszteredményei közti különbségekről és e különbségek okairól; <https://www.kszemle.hu/tartalom/cikk.php?id=1326>

⁶ Elek Zsuzsanna Réka: A roma lányok iskolai lemorzsolódásának okai a hátrányos helyzetű térségekben, in: TK Gyerekesély Műhelytanulmányok 2023/1, letöltés helye:

[https://gyerekesely.tk.hu/uploads/files/Mu%CC%8Bhelytanulma%CC%81ny_Elek\(1\).pdf](https://gyerekesely.tk.hu/uploads/files/Mu%CC%8Bhelytanulma%CC%81ny_Elek(1).pdf)

⁷ A közoktatásból 2023-ban mintegy 8000 pedagógus hiányzott:

https://www.ksh.hu/stadat_files/mun/hu/mun0159.html

⁸ 2011. évi CXCV. törvény A nemzeti köznevelésről 8. § (2) bekezdése

óvodába, később iskolába még nehezebbé válik, így iskolai teljesítményük emiatt is elmarad majd a követelményektől, ami magatartási problémákat is okoz – ezzel elindul az ördögi kör.

Az, hogy egy gyerek később kezd el óvodába járni, mint a többiek, sokkal nagyobb gondot jelent abban az esetben, ha a családon belül sem kapja meg a gyerek a koragyerekkori fejlesztést, amit sok szakember kulcsfontosságúnak tekint a későbbi oktatási teljesítmény szempontjából.

Ha már bekerül egy gyerek az óvodába, akkor sem biztos, hogy megfelelő fejlesztést kap, mert ha nem sajátos nevelési igényű (aminek megállapítása vizsgálathoz kötött) és az óvodában kellene fejleszteni, szakember hiányában elmarad vagy nem megfelelő intenzitású lesz.

Ha fennáll az SNI-gyanú, tanulási képesség vizsgálatra Budapestre vagy a megyeszékhelyre kell utazni, hiába van például megfelelő szakember a szomszédos, pár kilométerre lévő városban, ha az már más megye. Ezek az utazások nehézkesek a telepen élő családok számára. Ez nem csak költségekben megterhelőek, hanem a városi-intézményi közlekedésben nem járatos családok számára pszichésen is, ezért a vizsgálatok sok esetben elmaradnak. A gyerek úgy kerül tehát be a közoktatásba, sőt tölt el éveket, hogy nincs szakvéleménye, ami alapján a megfelelő fejlesztést megkaphatná. Ez természetesen rossz a gyerekeknek, de akadályozza a pedagógus munkáját is.⁹

A hiányzó vagy jelentős késéssel megvalósuló pedagógiai szakértői vizsgálatok és felülvizsgálatok lényegileg befolyásolják azt, hogy a gyerekek megkapják-e a szükséges fejlesztéseket akár az óvodában, akár az iskolában. Pontosabban fogalmazva, annak az elvi lehetőségét, hogy megkaphassák azt. Ugyanis valamennyi interjú során elhangzott, hogy ha meg is kapja a BNO-kód alapján az SNI besorolást, nincs olyan szakember, aki megfelelő időtartamban tudna a gyerekekkel fejlesztő munkát végezni: „Itt [az óvodai fejlesztés során] egy ex-pedagógus foglalkozik velük (elégé ősi módszerekkel) és felsős tanár is van, akit kvázi sajnálnak és ezért kapta ezt a munkát.”¹⁰

Sok szülőnek ügyfélkapu hozzáférése sincsen, de ha ezt segítséggel el is készítik, a szükséges készségek hiányában nem tudják ezen keresztül intézni a gyerek oktatásával kapcsolatos ügyeket.

A szakértői vizsgálat megtartásának feltétele mindkét szülő jelenléte, egyik hiányzása esetében meghatalmazás a hiányzótól. A személyes jelenlét a tapasztalatok szerint, mivel a szakértői vizsgálat sok esetben távoli településen van, nem megoldható, ezzel már az első szakértői vizsgálatra sem, vagy csak jelentős késéssel kerül sor. Megfontolandó lenne a szakértői vizsgálat „mozgatása”, azaz olyan településeken, iskolákban történő megszervezése, ahol az érintett gyerekek élnek.

Azokban az esetekben, amikor jelzés történik a gyerek kognitív-magatartási problémáival kapcsolatban, nem, vagy csak teljesen formális vizsgálat indul: „mert félnek, hogy tovább kéne maradniuk az óvodában, mint hat év és számon kérnék rajtuk a fejlesztést, annak hiányát. A súlyos autistát se küldik el. Ezek a gyerekek 'láthatatlanok'.”¹¹

Az interjúkban itt is megjelenik az etnikai alapú megkülönböztetés, ami még nem a szegregált oktatás, amire később térünk ki. „Gyógypedagógust, logopédust stb. jó eséllyel csak az érdekérvényesítő szülők gyerekei kapnak, kevés a szakember.”¹²

⁹ Több olyan gyerekekkel találkoztunk az egyik telepen, ahol a fejlesztő foglalkozások során egyértelműen felmerült a diszlexia, diszgráfia, diszkalkulia gyanúja hetedikes, nyolcadikos gyerekek esetében, de soha nem voltak szakértői vizsgálaton. A pedagógushoz intézett kérdésre, hogy ez miért nem történt meg, az volt a válasz, hogy „Mi mondtuk a szülőnek, de ő nem vitte el.”

¹⁰ Interjú a Civil szervezet munkatársával.

¹¹ Interjú a Civil szervezet munkatársával.

¹² Interjú a Civil szervezet munkatársával.

Az óvodából iskolába történő átlépést a telepen élő szülők kevésbé örömként, a gyerek életében kiemelkedő életeseményként élik meg. Az átlépés egy viszonylag békés és kompetitív légkörből a többségi társadalom elvárásainak megfelelően tervezett és működtetett intézménybe történik meg. Ezt a hatást némileg tompítja, hogy a gyerekek sokszor szegregált osztályba kerülnek, így a szociokulturális hatás kevésbé sokszerű. Cserébe minden interjúalany szerint adekvát fejlesztési tevékenységet nélkülöző, a továbbtanulásra alkalmassá nem tévő oktatásban lehet részük.

Paradox módon a szakértői vizsgálat hiánya mellett szinte mindegyik interjúalany említést tett olyan félrediaosztizált gyerekről, akinek nem fejlesztő osztályban lett volna a helye és ez utólag – más iskolába történt átíratás, civil szervezet által kijárt újra diagnosztizálás eredményeként – ki is derült. A diagnózis esetében pedig fejlesztés helyett „speciális osztályba” kerül a gyerek, ami gyakorlatilag egy pedagógiai elfekvő, zsákutca. „Volt egy anyuka egy nyolcadikos és egy hatodikos gyerekekkel: elküldték őket és kaptak SNI-papírt, oda kerültek az SNI-osztályba. Aki jobb képességű lenne, nem kap megfelelő oktatást, írni-olvasni nem tanulnak meg, matek gyenge, kémia kb. nincs. A továbbtanulás esélye irtó gyenge. A harmadik gyereknek magatartási problémái voltak. A szülőt meg is kérdezték, hogy nem akarja-e őt is SNI-osztályba vinni. A Civil szervezet mondta, hogy még várjunk, aztán ki is derült, hogy tők jó képességű a gyerek. Az SNI-osztályban nem tudott volna fejlődni, mert nem stimulálják az agyát. Az tuti, hogy az SNI-osztályban vannak ilyen gyerekek, akiknek nem lenne ott a helyük.”¹³

Előfordulhat, hogy egy évbe is beletelik, mire a szakértői vélemény, minden papír megvan. Továbbá az óvoda csak nyáron jelezheti ezt az igényt, és a rendszernek e merevsége miatt is sokan lecsúsznak a vizsgálatról. A rendszer rugalmatlansága és a kapacitáshiány azt eredményezi, hogy sok gyerek nem vagy nem időben kapja meg azt a fejlesztést, amely a korának megfelelő készségi szintre tudná őt hozni és ezzel nemcsak a nem telepen élő kortárs közösségtől marad el, hanem az iskolába olyan hátránnyal érkezik, amit ott már nem lehet kompenzálni.

Szegregált oktatás

Az előbbieken leírtak mellett azonban naivitás volna azt feltételezni, hogy az SNI-s (fejlesztő) osztályba afféle műhibaként, a félrediaosztizálás miatt kerülnek jóval nagyobb arányban roma gyerekek. Egy másik szempont is előkerült az interjúkban, amelyek sokkal inkább tendenciára utalnak, mint véletlenszerűségre. Az etnikailag homogén osztály létrehozásának lehetősége is felmerült. Azaz a roma gyerekek sokkal könnyebben megkapják az SNI-minősítést, mint a nem romák, mert ezzel ezek a gyerekek nem fognak bekerülni integrált iskola esetében a nem roma, „A” osztályba. Ezzel létrejöhet a tulajdonképpeni C osztály, de már SNI-nek nevezve. „Őket fejlesztő osztálynak hívták, nemrég volt egy botrány egy új tanár miatt, kiverte a balhét, utána már azt is tagadták, hogy van egyáltalán ilyen osztály. Így lett SNI osztály végül a neve.”¹⁴

Aki viszont ide bekerül, az egészen biztosan nem kapja azt a színvonalú oktatást, mint a másik, normál osztályban kaphatna, azaz a roma gyerekek, hacsak a szülő ki nem küzdi az újraminősítést vagy más iskolába átíratást (amire csak nagyon ritkán – az interjúk esetében egy alkalommal – volt említés), eleve megpecsételődik a továbbtanulásuk, sorsuk.

„Két osztály van évfolyamonként, egy a telepieknek, egy a nem telepieknek, itt maximum 1-2 csöndes, jobb képességű telepi gyerek lehet. Ez a szülők miatt is van így, mert az iskola tudja, hogy különben elviszik őket innen. Már az elsősnél is így van.”

¹³ Interjú a Civil szervezet munkatársával.

¹⁴ Interjú a Civil szervezet munkatársával.

Az általános iskolával kapcsolatban szinte valamennyi interjúalany beszámolt a szegregált oktatás valamilyen formájáról¹⁵. A nyílt, etnikai alapú elkülönítést egyetlen intézmény sem vállalja fel, de a gyakorlatban megvalósuló szegregáció több formájával is találkozhatunk.

A szegregációnak jól ismert módja az ún. spontán szegregáció, amikor a népesség változása és az így beállt etnikai változás (a nem roma népességet felváltja a roma, a település etnikailag homogénné válik) miatt egy település iskolájába azért nem jár nem roma gyerek, mert nincs is a településen. Ez az állapot azonban soha nem az egyik pillanatról a másikra következik be. Megelőzi ezt, amikor a roma gyerekek számának, arányának növekedésével a nem roma szülők elviszik egy másik település iskolájába a gyerekeiket, felgyorsítva ezzel a szegregációs folyamatot.

Egy másik tipikusnak tekinthető szegregációs folyamat (bár az általunk vizsgált településeken ez egyházi fenntartású iskola hiányban épp nem volt megfigyelhető), amikor az egyházi fenntartásba került iskolába a nem roma, míg a megmaradt állami fenntartásúba a roma szülők járatják a gyerekeiket. Ezeknek a folyamatoknak a tárgyalása nem tárgya ennek a vizsgálatnak¹⁶.

Az egyik vizsgált községben két éve szűnt meg az általános iskolai felső tagozat. A felsőseket egy három kilométerre fekvő falu iskolájába szervezték át. Az alsósok két tanulócsoportha bontva maradtak a lakóhelyülön. Kizárólag romák alkotják a 21 fős iskolai létszámot. „Ez a fajta oktatási rendszer bűn a gyerekekkel. Megpecsételi a sorsukat.”¹⁷

Két helyen is beszámoltak arról, hogy az iskola fennmaradása, illetve a külön osztály (bontott évfolyam) befolyásolja az évisméltések alakulását. Mivel több iskolában is kritikus létszámmal¹⁸ (általános iskolában 1-8. évfolyamon minimum 14 fő) folyik az oktatás, történik a beiratkozás, a hiányos évfolyamok közt (lefelé) a buktatással lehet elérni a kellő létszámot és fenntartani az iskolát vagy párhuzamos osztályt. Ez a sajátos oktatásszervezési rendszer szintén nemcsak az érintett gyerek számára káros, hanem a szegregált oktatás fenntartásának egy különösen perverz módja.

„A COVID alatt az elsős telepi gyerekeket megbuktatták, hogy a következő évfolyamban legyen két osztálynyi gyerek: Egy szegregált, csak 12 [SNI-s gyerek esetében a minimális osztálylétszám változhat] telepi gyerekekkel osztály, és egy többségi osztály 2 telepi gyerekekkel (ők képességesebbek, már oviban is nem romákkal jártak).”¹⁹

Több megoldást is adhatna ezekre az anomáliákra a jelenlegi gyermekvédelmi ellátórendszer is, de a rendszeren túli megoldások is elképzelhetőek. Elképzelhető lenne például, hogy a gyerekjóléti szolgálat akár évente kötelezően felülvizsgálatná a szakértői vizsgálat eredményét.

Hiányzások

Már az óvodában megjelenik az orvosi igazolással alátámasztott, de valójában indokolatlan hiányzások jelensége. Főleg a COVID óta erősödött meg az egyik interjúalany által szarkasztikusan „telemedicinaként” leírt gyakorlat, azaz hogy nem szükséges személyes megjelenés az orvosnál ahhoz, hogy igazolást kapjon a gyerek a hiányzásról. Ez a jelenség minden érintett településen létezik, és –

¹⁵ Kivételt ez alól csak Ózd jelent, ahol mind a tanárok habitusa, mind az oktatásszervezés alkalmas a valódi integrált nevelés megvalósítására.

¹⁶ A kérdésről nemrégiben megjelent egyik legalaposabb szakirodalom a HUNREN-KRTK-KTI által 2023-ban kiadott Munkaerő-piaci tükör: <https://kti.krtk.hu/kereses/?search=szegreg%C3%A1ci%C3%B3&lang=hu>

¹⁷ Interjú a Nógrád Megyei Cigány Képviselők és Szószólók Szervezete munkatársával.

¹⁸ 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről, 27. §, 7. bekezdés, 4. sz. melléklet

¹⁹ Interjú a Civil szervezet munkatársával.

mivel az óvodai hiányzás *elfogadásához* nem kötelező az orvosi igazolás – az iskolában válik valódi problémává.

A telepí nyelvzetben bevett „elmegek, intézek papírt a gyereknek az orvosnál” nem is kísérel meg elfedni, hogy itt csupán a hiányzás igazolásáról van szó, nem pedig valódi betegségről. A tapasztalatok szerint ez a probléma nagyon gyorsan elvezet a 250 óra igazolt hiányzáshoz – ami osztályozó vizsgához, így szinte óhatatlanul évismétléshez vezet. „Itt főleg az igazolt hiányzással van baj, és főleg a családsegítőnél akadnak el az ügyek. Igazából a sulis jelez, ha kell, a családsegítő is megyeget, folydogálnak az ügyek, de nagyon lassan. A gyámügy is kijár, mondjuk havi egyszer G-ről, van hogy fenyegetőznek a kiemeléssel.”²⁰

Ahogy a gyerek „önjává válik”, körülbelül 12 éves koruktól, már szülői segítség nélkül jár el az igazolás ügyében. Az orvoshoz maga megy el és kér igazolást még olyan esetekben is, amikor annyira egyértelmű a helyzet, hogy a gyerek azért kér igazolást, mert bevallotta elaludt az első órától és nincs kedve bemenni a többire.

Ez a kérdés összetettebb annál, minthogy egyszerűen az iskolában megtapasztalt „diszkomfort érzéssel” legyen magyarázható. A számos ok mögött meg kell említeni, hogy sok esetben az oktatási intézmény sem bánja feltétlen, ha a gyerek nincs jelen, nem kell vele foglalkozni. Csak egy esetben hallottunk arról, hogy a pedagógus a hiányzás esetében felkereste a családot, hogy tájékozódjon a gyerek hogylétéről. (Az is tény ugyanakkor, hogy roma kollégánktól tudjuk, ezek a mostanra egyre inkább elmaradó látogatások a szülők esetében a legritkább esetben váltják ki a segítő szándék érzetét, sokkal inkább egyfajta hatósági eljárásaként tekintenek arra, ami meg is határozza a szülői attitűdöt.) Olyan helyzettel is találkoztunk egy heves megyei iskolában, ahol a tanár állítása szerint az igazgató megtiltotta a családok felkeresését, a családlátogatást. Véleménye szerint a szülők erőszakos magatartása miatt nem járult ehhez hozzá az igazgató.

Sokszor tapasztalt eset, hogy a gyerek reggel nem tud felkelni és elindulni az iskolába. Több esetben emögött a hajnalig tartó ébrenlét áll, aminek számos oka lehet. Így a korlátlan telefonozás (szociális média és online játékok), de a család életvitele. Sajnos nemhogy nem megszokott, de az iskolák sem támogatják, hogy ha egy gyerek késve is, de beérjen az iskolába, mert az is jobb, mintha egész napot attól távol tölti.

Az iskolai mulasztás egy másik oka, amikor a 13 évesnél korosabb fiúk elmennek az apjukkal az építőiparba segédmunkát végezni, a lányok a ház körüli munkák elvégzésére hivatkozva maradnak odahaza.

Bántalmazásos esetek

Több esetben is beszámoltak az interjúalanyok iskolai abúzsáról, melyek elkövetői diáktársak vagy pedagógusok. Ezek az esetek szinte soha nincsenek kivizsgálva, a diáktársak által elkövetett abúzusok nincsenek a pedagógusok által feltárva, kezelve.

Az is igaz azonban, hogy ezeket az eseteket nagyon nehéz kivizsgálni, egyértelmű bizonyítékokat találni a bántalmazás megtörténtéről. „F elmesélte, hogy a tesójával látták, hogy a telep szélén K-nak hátulról P betette a fütyijét, C előlről csókolgatta, emellett a suliban is piszkálják állítólag. Ezügyben áprilisban volt feljelentés, Z-t [a civil szervezet munkatársa] csak augusztusban hallgatták ki, de már a telefonban is mondták neki a rendőrök, hogy nincs is értelme, csak formalitás lesz.”

²⁰ Interjú a Civil szervezet munkatársával.

Az eredmény csak annyi lett, hogy a család már nem akart együttműködni a szervezetünkkel. Volt, akit nem is engedtek a [fejlesztő] csoportba ezután, nem bíztak a szervezetben. A gyermekvédelem elvitte nőgyógyászhoz K-t, ott nem találtak semmit. Az sem volt egyértelmű, hogy mikor történt amúgy az eset. A nagynénivel sokat beszélgettek, hogy mennyire fontos hogy elhiggyék, ami történt és foglalkozzanak vele. A rendőrségen egyébként a nyomozó összekeverte egy másik gyerek fényképével a megvádolt fiút. A jegyzőkönyvben meg alig akarták rögzíteni, hogy a gyermekvédelmet is értesítik (ez amúgy kötelességük).²¹

Vannak azonban olyan esetek is, amikor több gyerek egybehangzóan állít hasonlót: „K 12-13 éves lány, már többször elmondta, hogy a tesitanár kétértelműen fogja meg a lányokat. Szóltak is egy tanárnak, behívták őket az igazgatóhoz, a tesitanár is bent volt, a szülők nem, és annyi történt, hogy meghazudtolták őket. S. nevű lány is jelezte első héten, hogy a (...)tanár és a (...)tanár megnézik a fiúk fütyijét és ilyenek. Ez a harmadik lány segítséget kért, az anyuka is megtudta, akart is beszélni a tanárral (mert az osztályfőnök megrángatta S-t a karjánál fogva). Volt leülés igazgató, tanár, anyuka, S., civil szervezeti kolléga közt, eredmény nélkül, tagadással.

Ebben az esetben a civil szervezet aktivitása és kitartása mégis célt ért, mert elindult a kommunikáció: „Az igazgató azóta jelentkezett, hogy beszélni akar a civil szervezet munkatársával. (...) Jó kezdeményezés: Az elsős osztálytanító (új) kiment a szocmunkással L-ékhoz családlátogatásra, tök jól sikerült, szociális munkás felvetette, hogy I. nénit [osztályfőnök] is ki kéne vinni, hátha segítene, ha látná honnan jönnek a gyerekek.”²²

A bántalmazásos esetek annyiban összefüggnek a többi, iskolához köthető problémával, hogy utólag már nem vagy csak sokkal nagyobb erőforrással lehet kezelni ezeket az eseteket. Az abúzus utólagos feltárása és eljárás az ügyben nem tudja semmissé tenni a traumát, amit a gyerek elszenved, továbbá nem tudja felépíteni az elveszett bizalmat a közoktatás, tanárok iránt.

Ezért a proaktív és megelőző megoldások sokkal hatékonyabbnak tűnnek e téren. Kiemelendő ezek közül egy Bulgáriában alkalmazott megoldás²³, mely egyszerre több probléma kezelésére is alkalmas. A roma mediátorok a roma közösség tagjai, de az iskola alkalmazásában állnak. (Bulgáriában az általános iskolákat többnyire a helyi önkormányzatok tartják fenn.) Ők egy civil szervezet által biztosított felkészítés után az iskolában kezdenek dolgozni és amellett, hogy kapcsolatot jelentenek a szülők és az iskola közt, jelenlétükkel azt is biztosítani tudják, hogy a gyerekek és a szülők bizalommal tekintsenek az iskolára. Ezzel a módszerrel – nagy valószínűséggel – a Magyarországon, a közoktatásban tapasztalt, roma gyerekek esetében tapasztalt problémák egy része megszüntethető, kizárható lenne.

Ezen a beavatkozáson tartalmában jócskán túlmutatott a Gyerekesély Programban, Szécsényben (2006-11-ben) alkalmazott iskolai koordinátori rendszer, mivel ott a koordinátorok az iskolában, kicsit a tanár szerepét kiegészítve járultak hozzá a tanulók fejlesztéséhez. Van tehát Magyarországon is példa, amire lehetne támaszkodni²⁴.

Jó példaként egy másik településen az óvoda és az iskola együttműködési megállapodást kötött a helyi roma civil szervezettel, amelyik segít az óvoda és a családok közti kapcsolattartásban, mediációban. Ennek az együttműködésnek az informális megvalósulása az ún. Szoccafe, amelyben a helyi szereplők (kivéve a családsegítőt, amely egy vezetőváltást követően kilépett az együttműködésből „személyiségi

²¹ Interjú a Civil szervezet munkatársával.

²² Interjú a Civil szervezet munkatársával.

²³ <https://amalipe.bg/en/ceremony-educational-mediator-of-2022/>

²⁴ <https://mek.oszk.hu/18200/18268/18268.pdf>, 40. oldal

jogokra” hivatkozva) rendszeresen találkoznak és koordinálják a családokkal való munkát. A civil szervezet jelképes *megbízási díjat is fizet a résztvevőknek* a koordinációs alkalmakon való részvételért (alkalmanként 10 000 forintot fejenként).

Ezt az együttműködést egészítik ki a rendszeres nyílt napok óvodában, iskolában. A kezdeményezést megelőzte, hogy jelzés érkezett a civil szervezethez az intézményvezetőktől, miszerint nincs jó kapcsolatuk a szülőkkel. Ekkor lépett az egyesület a nyílt napok szervezésével, amelyen már az első alkalommal 18 család jelent meg²⁵.

Az iskolában elszenvedett bántalmazások mellett az interjúkban szóba került az otthoni bántalmazás kérdése is, melyeknél az egyik legnagyobb probléma a távoltagezés döntések. Távoltagezési döntést²⁶ ugyanis csak ritkán és késedelmesen hoznak. Ez a többnyire bántalmazott nőnek valódi segítséget nem jelent. Az interjúkban többször kerültek elő az ezzel kapcsolatos negatív tapasztalatok. „Akit Zs. (a civil szervezet munkatársa) is kísért, ott is a nőnek kellett elmennie először. Az anya félt, hogy az apa megtalálja őket. Telefonon engedte eleinte, hogy beszéljen a gyerekekkel, de ott is agresszív volt. Aztán az anya tett feljelentést kb. egy éve, most hívták be, lehet, hogy lesz távoltagezési végzése. Az a történet, hogy a párja családjánál élt, ott is terhesen bántotta a férfit. Ott a védőnő hivatalból feljelentést tett. Miután haza tért, jött a férfi is egy idő után. Az eredeti rendőrségi ügy alig haladt, volt, hogy a bántalmazót hívta a rendőrség telefonon. Most meg nem is biztos, hogy látják a rendőrségen, hogy ez nem az első ügy náluk.”

Szociális alapellátás, gyermekvédelem

Településenként eltér a két szolgáltatóval kapcsolatos megítélés. Van, ahol a településen aktív civil fejlesztő szervezet ezektől a szociális szolgáltatóktól, hatóságtól szinte teljesen függetlenül létezik, kapcsolat csak akkor van, ha a civil szervezet jelzést tesz, amit követően esetkonferenciára kerül sor, vagy sem. Az interjúalanyok több esetben említették, hogy a szociális munkások „reakcióideje” nagyon hosszú, így mire intézkedésre kerül sor, a gyerek helyzete sokkal súlyosabb lesz.

Ami minden interjúban közös volt, az a családsegítő leterheltségének említése volt, de ezzel párhuzamosan a lélektelen, csak az adminisztratív elvárásokra összpontosító eljárás is megjelent tapasztalatként.

„...a k-i családsegítőnél T. [a helyben aktív civil szervezet munkatársa] is több jelzést tett pl. hogy a nővére gyerekei kint voltak az utcán, amíg a nővére drogozott. A családsegítő azt válaszolta, hogy fogadja be ő [a panasztevő] akkor a gyerekeket. Évekig így ment és tavaly emelték ki őket. 8 évig ment ez körülbelül. Egyszer az óvónő megkereste őket, hogy nem jár be a gyerek. T-ék mondták, hogy de már jeleztek, volt aztán esetkonferencia is. Volt, hogy a nővére kért segítséget, mert a párja dealer és a kezét is eltörte, a gyerekek is látták. Anyaotthonban is volt, de visszament. Rendőrség is be lett vonva, tudtak róluk a szervek, de nem történt semmi.”

Számos ehhez hasonló esetről számoltak be a beszélgetések során. Ezekben közös, hogy mind mögött olyan mulasztás áll, amely sokkal inkább szakmai, mintsem eljárási. Arra a szociális ellátó szervezetek ügyelnek, hogy jogilag ne legyen támadható az esetkezelésük. Talán ez is okozza azt, hogy egyöntetű

²⁵ Interjú a Szomolyai Magyar Roma Egyesület vezetőjével.

²⁶ 2006. évi LI. törvény

panasz a szociális munkások munkájával kapcsolatban a lényegi munkát ellehetetlenítő adminisztratív teher és a kezelhetetlen ügyszám (szociális munkásonként akár 60-80 élő ügy). Ezzel az interjúalanyaink empátikusak, szerintük sem lehet ilyen körülmények közt érdemi szociális munkát végezni. „Ha nekem kellene ilyen körülmények közt dolgozni, én sem tudnék mit kezdeni. Arra van idejük, hogy lepapírozzanak dolgokat, másra nem jut. A családsegítő szolgáltatásának igénybevétele egyébként is önkéntes alapú. Ha nem jelentkezik az ügyfél, maguktól biztosan nem fognak eljárni.”²⁷

Két eset rámutat ennek a problémának a kiszolgáltatott helyzetben lévő családokra gyakorolt hatására. Egy esetben a családban több tizenhat év alatti gyerek sem járt iskolába, az egyikük droggal is kapcsolatba került, mellette kisebb léptékű, vagyon elleni szabálysértést is elkövetett. Emellett a család körül folyamatosak voltak a tettelegességig fajuló konfliktusok, melybe több telep lakos is bevonódott. Egy súlyosabb, rendőri intézkedést is igénylő konfliktust követően a gyerekekkel kapcsolatban lévő civil szervezet munkatársa jelzőrendszeri bejelentést tett a gyerekjóléti szolgálatnál. Az esetkonferencia összehívására két hét késéssel került sor. Ezen a szociális munkás közölte, hogy tudnak a lezajlott konfliktusról és arról, hogy gond van a családban. Amikor a civil szervezet munkatársa rákérdezett, hogy ennek ellenére miért nem történt intézkedés, a szociális munkás azt válaszolta, hogy a rendőrség nem küldte meg nekik a jegyzőkönyvet. Hogy ennek a kikérésének mi volt az akadálya, azt a választ kapta, hogy „ez nem kötelessége a szociális munkásnak”. A jelzést követően semmiféle intézkedés nem történt, mondván, hogy korábban egy budapesti családok átmeneti otthonában volt a család elhelyezve, így illetékesség szerint nekik kellene eljárni (annak ellenére, hogy a család gyöngyösi, akkor is ott élt). Az azóta – intézkedés nélkül – eltelt másfél évben a család egyik gyereke (18) végleg elhagyta az oktatást, drogfüggővé vált és számos vagyon elleni bűncselekményt követett el, a másik gyerek (15) szintén abbahagyta az általános iskolát és többek szerint prostituált lett, míg a harmadik (17), aki Budapesten kollégiumban kapott elhelyezést, de itteni tartózkodása kizárólag a civil szervezet önkéntesének lelki és anyagi támogatásával volt fenntartható, teherbe esett.

Egy másik esetben az anya visszaesőként börtönbe került 7 évre. Otthon négy gyerek (egy épp nagykorúvá vált, de kollégiumban lakott) maradt egy demens nagymamával. A gyerekeket ki kellett volna emelni, de erről az anya oly módon „gondoskodott”, hogy börtönbe vonulása előtt kinevezette a gyerekek gyámjává a bátyját, akinek semmiféle aktív kapcsolata nem volt a gyerekekkel. A telepen működő két civil szervezet is tudott arról a helyzetről, hogy a gyerekek egyedül, rendszeres jövedelem nélkül élnek. A család, az anya korábbi ügyei miatt is a gyerekjóléti szolgálat látókörében volt, tudtak a kialakult helyzetről. Arra hivatkozva azonban, hogy a gyám ki lett nevezve, semmiféle eljárás nem történt. Egy nagykorú gyerek eredmény nélkül abbahagyta az iskolát, a korban következő gyerek lépett elő családfenntartónak, de a két kisebb gyerek – egyiküknek komoly tanulási és magatartás-kontroll problémái vannak – szakszerű ellátás nélkül várja az anya szabadulását.

Ezek az ügyek jól mutatják, hogy abban az esetben, ha nincs meg a szándék, mindig lehet olyan jogilag, formailag bár megfelelő, de a gyerekek számára mindenképp ártalmas magyarázatot találni, hogy, miért nem lép fel hatékonyan a szociális ellátórendszer.

A kiemeléses esetek (vagy azok hiánya) sok problémát felvetnek. Többen említették, hogy azért nem kerül sor a kiemelésre, mert az ellátórendszer munkatársai nem bíznak abban, hogy ez bármiféle megoldást jelenthetne a gyerekek számára, mivel a nevelőrendszeri hálózat túlterhelt, az eljárás lassú. Sajnos ezt a civil szervezetek tapasztalatai sem cáfolják: „a báty volt a gyámja és decemberben mondott le róla a gyámhivatalnál. Volt levelezés arról, hogy egy gyerekotthonban van hely. Két hete helyezték el végül, a lényeg, hogy addig K tengett-lengett, a gyámügy nem foglalkozott vele. Kijelölt gyámja lehet, hogy volt, de nem történt semmi. 16 elmúlt, megbukott, újra a nyolcadikat kezdte. A gyámhivatal

²⁷ Civil szervezeti munkatárs, Heves megye.

sokszor keresték, de azt mondták folyamatban van az ügy. A nagynéninél lakott elvileg addig, de ott nagyon veszélyben volt, drogdíler lakott az utcában. Most elhelyezték, jár iskolába, de heti háromszor kell bemennie csak, mert elmúlt 16.”

„A másik unokaöcs, M. 16 évesen megszökött a nevelőszülőktől, mert bántalmazták. Szolnok megyében voltak, mindenki tudta azt is, hogy hol van, de nem történt semmi. Az anyukához visszament, de neki nem is volt szülői felügyeleti joga, simán ott lakott tizennyolc éves koráig, de nem járhatott suliba, mert körözték. Végül tavaly fejezte be a nyolcadikot, most 21 éves, feketén dolgozott, gyám és nevelőszülők is tudták, hogy hol van amúgy. Néha kiment a rendőrség látogatóba, tudták, hogy ott van, de ennyi. Tízéves korától volt nevelőszülőnél, de utógondozást, se semmit sem kapott, mert megszökött. Tizennyolc évesen kapott papírt arról, hogy a nevelésbe vétele megszűnt a kora miatt.”

Ugyanebben a családban egyébként a két kicsi máshova, négy gyerek pedig egy helyre került. A gyám feljelentést tett a nevelőszülőkkel kapcsolatban, „mert a gyerekeket bezárta a szobába és ketrecren tartotta, láncra verte őket, éhezette, nem engedte be a gyámot. Amikor egyszer sikerült bejutnia és meglátta, akkor jelzett. Az ablakon keresztül kellett kipisilniük, mert be voltak zárva, erről van papír elvileg. Azóta átkerültek a gyerekek a többiekhez (ahol szintén ugye bántalmazó a nevelőszülő) ez másik településen van, de K-ról indult az ügy. Egyébként bántalmazás miatt emelték ki őket és nem volt családgondozás. Havi egyszer láthatták a szülőket.”

Ezek az esetek nemcsak a benne szereplő gyerekek, fiatalok sorsa miatt fontosak, hanem rámutatnak arra is, hogy nincs olyan ellátási háló, amely a szociális fejlesztő munka akármelyik szereplőjét, legyen az civil vagy intézményi, arra ösztönözné, hogy bízjon és támaszkodjon a protokollra, ennek megfelelően járjon el. Ez a bizonytalanság (talán jobb szó a reménytelenség) az intézményrendszerrel kapcsolatba kerülő gyerekek számára még inkább kilátástalan helyzetet teremt (annak összes mentális következményével).

Fontos itt kiemelni, hogy minden interjúalany úgy vélte, hogy nem a jogszabályi környezettel van probléma, az lehetőséget adna egy normális működésre, sokkal inkább intézményi-szervezeti, humán erőforrás és főként finanszírozási okok miatt működik így az ellátórendszer.

Az eljárások kiszámíthatatlansága egyszerre függ annak teljesen megjósolhatatlan kimenetelétől, az intézményi szereplők folyamatos változásától (ezen belül is az ügyek gyakori intézmények közti áthelyezésétől) és az eljárás időtartamának hosszától. A legtöbbször ez annyira elhúzódik, hogy az intézkedésbe vett vagy veendő gyerek vagy család problémája annyira súlyosbodik, hogy már nem lehet érdemi javulást remélni vagy eltűnik az intézményrendszer látóköréből.

Az ellátórendszer diszfunkcionalitása nem egy statikus állapotot ír le, hanem egy folyamatosan romló helyzetet. A nevelőszülőkkal, az utó- és visszagondozással kapcsolatban alig lehet pozitív történetekkel találkozni. „Érzelmileg és mindenhogy elhanyagolják a gyerekeket, a szülőket nem erősítik közben hazagondozáshoz, a gyámhivatal feltételei is abszurdak. (...) A kapcsolattartáson látják a szülők, hogy pl. folt van a gyereken, tök bizalmatlanok lesznek. Lecsúsznak [a kiemelték], mert elvesztik a motivációjukat, drog, bármi bejöhét ilyenkor.”

A férőhely hiánya nemcsak a nevelőszülői hálózatban probléma, hanem a családok átmeneti otthona sem rendelkezik megfelelő kapacitással. Itt nagy szerepe lenne annak, hogy a családot ki lehessen vonni egy konfliktusos helyzetből, ami teljesen értelmét veszti, ha akár több hetet is várni kell az elhelyezésre, a család pedig benne marad egy súlyosan bántalmazó, veszélyes helyzetben. „(...) a férfi volt a bántalmazó, ott is krízis otthonba kellett mennie az anyának a gyerekekkel, még akkor is, ha volt feljelentés. Nagyon lassúak ezek az eljárások, nehéz bizonyítani is, a közeg, amiben él sem támogatja

ezeket a lépéseket, egyedül kell helytállnia a nőnek. A családsegítő itt rendszeresen kijárt, sokszor volt kérdés, hogy az anya el tudja-e látni a gyerekeket pl. higiénésen. Itt a bántalmazás egy része volt a védelembe vételnek, a nevelésbe vétel folyamatban volt, ki akarták őket emelni, de nem volt férőhely, hónapokig semmi nem történt. Aztán az újabb bántalmazást a családsegítő észlelte és az anya elment a gyerekekkel egy krízis otthonba.” A legtöbb esetben felvetődik, hogy miért mindig az anyának a gyerekekkel kell a házat elhagyni, a bántalmazó férfi pedig benne maradhat.

Végül az ellátórendszerrel kapcsolatban említést kell tenni a pártfogói szolgálat leépítéséről. Egyik érintett településen sem számoltak arról be, hogy a területen, az ügyfélkörbe tartozó családoknál találtak volna a pártfogó felügyelői szolgálat munkatársával, olyan eljárással, amelyet ez az intézmény koordinál. Ezekon a településeken, közösségekben számos olyan típusú bűncselekmény és gyermekvédelmi ügy van, amiben ennek a szervezetnek illetékessége lenne. Ennek ellenére sem sem jóvátételi vagy akár a bűnisméltés valószínűségét csökkentő intézkedés, jelenlét nem tapasztalható. (Ennek az elemzésnek fókuszán túlmutat a szervezet tevékenységének és főleg az elmúlt években történt változások részletes bemutatása. Saját tapasztalat alapján azonban elmondható, hogy a pártfogó felügyelői szolgálat esetében is a szociális ellátórendszerre jellemző problémák jellemzőek: magas, kezelhetetlen ügyteher, alacsony jövedelem és magas fluktuáció.) A 2015 óta létező megelőző pártfogás²⁸ jó lehetőséget adna arra, hogy a(z ismételt) bűnelkövetés kockázatának kitett gyermek- illetve fiatalok ne tűnjenek el a szociális segítő intézményrendszer látóköréből, ha ezzel az intézkedéssel élne az ellátórendszer. Sajnos egyetlen esetben sem találkozunk ezzel, azzal annál inkább, amikor a kisebb súlyú szabálysértést elkövető gyerek/fiatal folyamatosan csúszik bele a mind súlyosabb bűncselekmények elkövetésébe. 2019-ben mintegy 600 olyan eset volt²⁹, amiben fiatalok kerültek megelőző pártfogásba. Mivel már akkor is évről-évre csökkenő volt az esetszám, ma sem valószínű, hogy több lenne.

Kiemelés, nevelésbe vétel

A kiemelés és a nevelésbe vétel ügye minden helyszínen felmerült, kivéve az ormánsági települést. A leggyakrabban tapasztalt diszfunkció a hatóság, ellátórendszer „magas ingerküszöbével” kapcsolatos. Azaz vagy nem vesz tudomásul egyértelműnek tűnő helyzeteket az ellátórendszer munkatársa, vagy ha már elkerülhetetlen is a tudomásul vétel, ennél nem történik több, nem indul eljárás.

Magyarországon évek óta mintegy 21 000 gyerek kerül be a gyermekvédelmi szakellátásba. Ezen belül a nevelésbe vett gyerekek száma sem mutat változást lassan tíz éve (19 000 fő)³⁰. Ezek mögött a számok mögött eljárások és sorsok, hivatali szempontból ügyek állnak. Ezzel párhuzamosan, jóllehet törvényi szabályozás lényegileg 1997 óta nem változott³¹, az intézményrendszer kapacitása a szakemberek és az ügyfelek szubjektív tapasztalata alapján is csökkent.

Figyelemre méltó, hogy a nevelőszülők száma sem mutat lényegi növekedést (2022-ben 5 909 fő, míg 2012-ben ez a szám 5 546 fő volt), azonban az öt vagy hat, vagy annál több gyermeket nevelők aránya ebben az időszakban 71%-kal nőtt. Egy nevelőszülő ideális esetben maximum öt gyerek számára

²⁸ 331/2006. (XII.23.) Kormányrendelet a gyermekvédelmi és gyámügyi feladat- és hatáskörök ellátásáról, valamint a gyámhatóság szervezetéről és illetékességéről.

²⁹ https://igazsagugyiinformaciok.kormany.hu/download/a/ba/72000/P%C3%A1rtfog%C3%B3k_2019_I.pdf

³⁰ <https://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haViewer.jsp>

³¹ 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról

biztosíthat elhelyezést, jöllehet, ezt a vonatkozó jogszabály³² nem rendeli el. Miből adódhat az az ellenmondás, hogy ha bár nem csökkent a nevelőszülők száma, mégis megnőtt az ideálisnál több gyereket nevelők száma? Ezt két ok magyarázhatja: egyrészt a lakásotthonokban neveltek száma ebben az időszakban mintegy 1 500 fővel csökkent (akik nagy valószínűséggel a nevelőszülői hálózatba kerültek), másrészt, bár ez a feltevés további igazolást igényelne, a családba visszagondozás aránya sem nőtt, s talán inkább csökkent is.

Önmagában a nevelésbe vétel objektív körülményei is aggasztóak – szakértők szerint az ellátórendszerből jelenleg mintegy 2 000 nevelőszülő hiányzik ahhoz, hogy a szükséges feltételek adottak legyenek.

Egy másik kritika az intézkedésekkel kapcsolatban az, hogy bár a Gyermekvédelmi törvény tiltja, hogy egy gyereket anyagi okból, pusztán a szegénység miatt kiemeljenek, előfordulnak ilyen esetek. (Ami érdekes kontrasztban van azzal, hogy a törvény által is meghatározott esetekben – bántalmazás, elhanyagolás – ezzel szemben nem indul meg sok esetben az eljárás.)

A bántalmazott vagy elhanyagolt gyerek esetében teendő jelzés szinte minden terepi munkatárs esetében dilemma. Ennek több oka is van: mivel a jelzés esetében egyáltalán nem indul meg az eljárás vagy csak nagy késéssel, a fejlesztő, mentor, szociális munkás mérlegeli azt, hogy egy bizonytalan kimenetelű eljárás érdekében kockára teszi-e a családdal felépített kapcsolatát. Természetesen, ha a szociális fejlesztő meg tudja győzni a családot arról, hogy a gyerek számára a legjobb megoldás a kiemelés (amit aztán visszagondozás kísérhet), akkor könnyebb ezt a döntést meghozni. Csakhogy itt jön a másik probléma, ami részben a telepi családok előtt is ismert. A gyermekvédelmi ellátórendszer kapacitása az egész szociális szektorra jellemző módon erősen hiányos. A férőhelyek hiányában egyáltalán nem biztos, hogy a kiemelt testvérek egy helyre tudnak kerülni és az sem biztos, hogy azon a helyen, ahová kerülnek jó színvonalú nevelésben, elhelyezésben lesz részük. „Egyszer csak P. – az *anya a családban* – elmesélte, és az egyik kicsi is, hogy Cs. (*az élettárs*) felborította a kályhát (egy szobás lakásuk volt hatuknak). Á. (*a civil szervezet munkatársa*) jelzés mellett érvelt, új életbe kell kezdeni és átmeneti helyzet után visszaszerezni a gyerekeket. P. leokézta, ideiglenes elhelyezésre tett javaslatot Á.. Vissza is jeleztek gyorsan: fél éve már lemondtak róluk és nevelésbe vétel volt folyamatban, de nem volt semmi nevelőszülő híján. Pár nap múlva elvitték a gyerekeket, három külön helyre.”

„A nevelőszülők például J-ban rettenetesen bánnak a gyerekekkel. Például volt 4-5 éve egy ügy, ahol három kisfiút kiemeltek, mert az egyiküket másik kisfiúk szexuálisan bántalmazták (pl. vegye a szájába a fütyijüket). Bekerültek egy másik roma családba nevelőszülőkhöz, de ott is megélhetési okokból vették őket magukhoz és nem költenek rájuk, nem ülhetnek fel a kanapéra, csak ha jön a gyám, minden csak kirakatban van.”³³

Itt is meg kell említeni azt a jelenséget, hogy ezekben az esetekben is szinte mindig a bántalmazó maradhat a házban, a bántalmazott(ak)nak kell távozniuk.

A kiemelés tehát egyáltalán nem biztos, hogy még egy nagyon rossz körülmények közt élő gyerek esetében is pozitív változást hozhat. Ha lehet, tetézi a problémát, hogy a kiemelést követően a szülők gyakorlatilag semmiféle segítséget nem kapnak a hazagondozáshoz, csak feltételeket támaszt a hatóság: legyen a szülőnek bejelentett munkája, a lakhatási feltételek jelentősen javuljanak – amely elvárások indokoltnak tűnnek, de a szóban forgó szülők ezt külső segítség nélkül nem tudják teljesíteni.

³² 15/1998. (IV.30.) NM rendelet, 105. §

³³ Interjú a Civil szervezet munkatársával.

A reménytelen helyzetbe került szülő aztán a reménye mellett elveszti a bizalmát az ellátórendszerben és abban, hogy visszakaphatja a gyermekét. A szülői motiváció hiányában aztán a kiemelt gyerekek maradnak a nevelőszülői hálózatban, amely kapacitása egyébként is bőven alatta van a szükségesnek.

Több interjúalany is beszámolt arról, hogy a családból kiemelt gyerekek hazagondozásakor a gyámügyi hatóság a családoknak olyan feltételt szab, amit nem lehet rövid távon teljesíteni. Az egyik helyen a családnak a lakhatási feltételeken, így a lakás bebútorozásán kellett volna javítani, míg egy másik család esetében a családfő elsődleges munkaerő-piacon való aktivitásához kötötték a gyerekek hazaadását. (A családfő egyébként be nem jelentetten dolgozott az építőiparban.) „Először előírták, hogy harminc napon belül legyen fürdőszoba. Aztán hogy legyen gáztűzhely. Amit az anya nem mert használni.”³⁴

Ezek a körülmények fogadnák a kiemelt gyerekeket. A kiemelés nem megoldásként jelenik meg még a legrosszabb helyzetű gyerek, család esetében is, hanem mint a helyzet rosszabbá válásának lehetősége. Különösen igaz ez a testvérekre, több testvérré. Számukra a valamennyire értelmezhető biztonságot a testvéri kötelék jelenti még egy nagyon toxikus családi légkörben is. A kiemeléssel kapcsolatban – mivel a testvérek egy helyre kerülésére nemhogy garancia nincs, sokkal inkább kockázatként tételezhető – az érintett gyerekek leginkább a meneküléssel reagálnak, ami aztán folyamatos, az intézményekből folytonos szökéshez, majd a teljes társadalmon kívüli státuszhoz vezet.

Még egy „anomáliáról”, rendszerhibáról kell itt említést tenni. A nevelésbe vételt megelőzi egy pszichológiai vizsgálat. Ilyenkor a felszólítást a gondviselő, többnyire az anya kapja meg. Minél később viszi el erre a vizsgálatra a gyermekét, annál később kerül sor a kiemelésre. Ez az eljárás azért is aggályos, mert „bár [az eljárás feltételezése szerint] a szülő nem alkalmas a gyermek nevelésére, de elvárjuk, hogy vigye el a vizsgálatra. Ha elviszi, azt bizonyítja hogy mégis képes a szülői feladatok elvégzésére, ha nem, az meg simán direkt van. Sokszor emiatt húzódik a nevelésbe vétel. 98%-ban amúgy nem viszik el a gyerekeket vizsgálatra.”³⁵

Csomópontok

A megismert esetek nem reprezentálják a teljes magyar szociális ellátórendszert, ezen belül a gyermekvédelmi intézmények működését. Adatgyűjtésünk célja az volt, hogy képet kapjunk azokról a helyzetekről, amikor egy telepen élő, főként cigány gyerekek kapcsolatba kerül az állami intézményrendszerrel. A kérdés, hogy ez a rendszer ad-e és ha igen, akkor vajon milyen reakciókat azokra a problémákra, amelyek ezeknek a gyerekeknek a valódi társadalmi integrációját akadályozzák. Mennyiben funkcionálisak az interakciók, vajon vannak-e tipikus problémacsoportok (anomáliák), avagy a rendszer egészében – néhány apróbb hibától eltekintve – jól tudja ellensúlyozni azt a szociokulturális hátrányt, amelyet a szegregált telepre születés, ottani szocializáció jelent.

A vizsgálat során minden szakember megerősítette, hogy a gyermekvédelmi jogszabályi környezet megfelelő, lehetőséget adna akár a prevencióra, akár a már kialakult konfliktusok kezelésére, ha az intézményrendszer (itt a közoktatási és szociális alrendszert egyszerre értjük) felkészültsége, kapacitása és a megfelelő szándék is adott lenne.

A kapacitáshiány minden intézménytípusnál megjelent, ami nemcsak az ügyteherrel, aránytalan adminisztrációval van összefüggésben, hanem a területi kiegyenlítetlenség is alapvetően befolyásolja ezt. Az, hogy helyben nincs megfelelő szakellátás, szakember, az egész vidéki társadalom számára hátrányos, de a mélyszegénységben élők még kevésbé mobilak, így ők még kevésbé jutnak el a

³⁴ Interjú a Heves megyei roma civil szervezet munkatársával.

³⁵ Interjú a Civil szervezet munkatársával.

megfelelő szakellátási helyre (pl. pedagógiai szakszolgálat, pszichológus). Ehhez az intézményrendszerrel való idegenkedés, bizalmatlanság is hozzájárul, ami a sok esetben alacsony motivációs szinttel együtt végképp ellehetetleníti, hogy a hátrányokkal küzdő vagy krízishelyzetben lévő telepen élő gyerek megfelelő segítséget kapjon ahhoz, hogy legalább a minimális eséllyel részt vegyen a közoktatásban.

A születéskori hátrányt nemhogy csökkenteni nem tudja az ellátórendszer, hanem, mint a tanulmányban idézett esetek is bemutatják, sokszor inkább növeli azt.

A tapasztalataink alapján ugyanakkor az is elmondható, hogy nem lehet egységesen negatív színben feltüntetni az intézményrendszert, az abban dolgozókat, mivel sok helyütt épp a civil szervezetekkel összefogásban vagy anélkül, több jó példát is találtunk akár a kötelezően előírt feladatokon, hatáskörön is túlmutató szakértői fellépésre a szociális ellátórendszer munkatársai részéről.

A következő táblázatban összefoglaljuk azokat a főbb gócpontokat, ahol nem megfelelő válaszokat találtunk az ellátórendszer oldalán a gyerekekkel kapcsolatban felmerült problémákra:

Főbb problémák	Ok és okozat	Lehetséges megoldás
A gyerekek és szülők nem vesznek részt olyan programokon, amelyen segítséget kapnának a koragyermekkorai fejlesztésben.	Bár a védőnői hálózat minden településen rendelkezésre áll, annak kapacitása nem ad lehetőséget az intenzív felkészítésre. Erre válaszként több program is indult ³⁶ , de ezek projektalapúak és nem minden településen, telepen elérhetőek. A kora gyermekkorai fejlődés deficitjét az óvoda már nehezen tudja kompenzálni, ezt a lemaradást a gyerekek az egész oktatási pályafutásokban végig viszik.	A módszert és az intézménytípust minden szegregátum területén elérhetővé kellene tenni, de nem projektalapon, hanem a meglévő intézményhálózat (bölcsőde, óvoda) működésébe integrálva. Ehhez megfelelő, a jelenlegi állomány feletti szakembereket kell biztosítani.
Az óvodából nem küldik szakértői vizsgálatra a gyereket, így nem kapja meg a szükséges fejlesztést	Ennek több oka is lehet. Állhat a háttérben a probléma nem felismerése, de az is, hogy a szülő nem tudja vagy akarja elvinni a távoli településen elérhető vizsgálatra a gyermekét. Olykor a pszichológiai problémák stigmatizáltsága is visszatartja a szülőket. A fejlesztés elmaradása a gyerek számára behozhatatlan iskolai hátrányhoz, ott elkülönített osztályban való tanuláshoz vezet.	A szakértői vizsgálatot a gyerekek lakhelyén, a szülő által megközelíthető helyen kell megszervezni. Az óvoda a szociális munkással együttműködve készítse fel a szülőt a vizsgálatra. A vizsgálat szükségességéről a gyerekekkel kapcsolatban lévő civil szervezet is tehesen bejelentést, ilyen esetben a család felkészítésében kaphasson – megfelelő protokoll kidolgozását

³⁶ Fókuszban a gyermek EFOP-1.4.5-20-2020-00001, Járási gyerekesély programok: „EFOP-1.4.1-15 Integrált gyermekprogramok szakmai támogatása” stb.

		követően – a civil szervezet is szerepet.
A nagyszámú hiányzás miatt a gyerek nem vesz részt az óvodában, fejlesztéseken	Ez is lemaradáshoz vezet, de kialakítja a gyerekekben és a szülőben azt az érzetet, hogy az óvodai és iskolai részvétel tulajdonképpen nem kötelező, orvosi igazolással elkerülhető.	A családi pótlék megvonása semmiféle eredménnyel nem jár, részben annak reálértékének elvesztése miatt. A hiányzás esetében azonnal történjen megkeresés, amire a szövegben javasolt roma mediátori rendszer (és/vagy civil szervezeti részvétel) adhat az iskolának többletkapacitást. A hatósági jellegű kapcsolat helyett szociális-educatív ³⁷ segítő attitűd legyen a meghatározó. Együtt nem működő szülők esetében azonban megfontolandó a BTK 208. §, Iskoláztatás elhanyagolás – veszélyeztetés alkalmazása.
Egy gyerek azért kerül SNI osztályba, mert hátrányos helyzetű és már a testvérei is oda jártak. Közben vele nincs is gond.	A szakértői teszt nem megfelelő, nem számol a gyerekek eltérő szociokulturális hátterével.	A tesztek számos szakmai kritika érte az elmúlt években. Önmagában a tesztek felülvizsgálata azonban nem oldaná meg a vizsgált gyerekek eltérő szociokulturális hátteréből adódó integrálhatósági problémát. Ezért a tesztek minősítésének újraértelmezése és az eredményekre adandó pedagógiai válaszok újradefiniálása szükséges.
A szülő nem tud eljárni a gyerekével kapcsolatos ügyintézésben	A szülők nem tudnak a gyerekük iskolai előmeneteléről, mert nem tudják kezelni a KRÉTA-felületet. Szülő-pedagógus kontaktus – a családlátogatások elmaradásával – már csak a konfliktushelyzetekre redukálódnak, ami nem a normál iskolai előmenetelt szolgálja.	A kapcsolattartásban a segítséget a szociális fejlesztők jelenthetnék (erre is segítséget nyújthat az iskolai roma mediátor). Legyen rendszeres személyes kapcsolattartás a pedagógus és szülők közt, de ennek formája illeszkedjen a helyi adottságokhoz (pl. kihelyezett szülői értekezlet a telepen esetlegesen jelenlévő fejlesztő központba), ismét legyen

³⁷ Nyugat-Európában integrációsegítők vagy árnyékpedagógusok segítik a sajátos nevelési igényű gyermekek iskolai integrációját, az inklúzív nevelést. A lemorzsolódó, „problémás”, eltérő szükségletű gyerekeket meghatározott óraszámokban kísérik óvodába és iskolába és ott árnyékként támogatják őket és a pedagógust is. Ez a támogatási forma sajnos Magyarországon sajnos szinte ismeretlen.

	A kapcsolattartásnak nemcsak készségbeli akadályai vannak, hanem a szülői bizalmatlanság, a pedagógusi távolságtartás (félelem a telep közegtől) és az alacsony motivációs szint.	családlátogatás (mediált formában). A szomolyai példának megfelelően legyenek bizalomépítő közösségépítő programok a szülők és pedagógusok közt.
Gyógypedagógust, logopédust stb. jó eséllyel csak az érdekérvényesítő szülők gyerekei kapnak, kevés a szakember.	A szakemberhiány Magyarországon – az abszolút hiány mellett – nagy területi egyenlőtlenséget mutat. Leegyszerűsítve azt lehet mondani, minél inkább rászorul egy gyerek a fejlesztésre, annál valószínűbb ³⁸ , hogy nem lesz helyben olyan szakember, aki ezt megfelelő intenzitással el tudja végezni. Ez pedig tovább növeli a társadalmi távolságot, ami további szocio-kulturális eredetű problémát okoz.	A Magyarországra egyébként is jellemző regionális egyenlőtlenség a szegregált romatelepek elhelyezkedése esetében még nagyobb gondot jelent. Sajnos a szociális ellátórendszer, a közoktatás kapacitásának újracsoportosítása nélkül (ami nem merülhet ki csupán infrastrukturális fejlesztésekben), ez a helyzet nem kezelhető. Fontos, hogy az intézményi, rendszerszintű változásokat nem helyettesíthetik pár éves projektek.
Az iskolai hiányzást az orvos minden esetben, akár a gyerek távollétében is igazolja.	A szülők körében az igazolt hiányzás gyakorlatilag nem minősül hiányzásnak, holott a 250 óra után osztályozó vizsgát ³⁹ kell tennie a gyerekeknek, ami ezekben az esetekben nagy valószínűséggel évismétlést jelent.	Ennek a kérdésnek kezelése nem egyszerű, mivel az orvosé a kizárólagos felelősség, ha félrediagnosztizál és egy gyanús, de mégis valódi betegség esetében is engedi a gyereket iskolába. Az mindenképp előrelépés lenne, ha az orvosi praxis esetében hátra szorulna a beteg távollétében meghozott döntés. Továbbá erre az esetre is igaz, hogy az iskolai mediátor (nem hatósági attitűddel!) sikeresen tudna a szülőre és gyerekre hatni.
A gyerekeket ért bántalmazások nincsenek megfelelően kivizsgálva, kezelve.	Az egyébként is az iskolára bizalmatlanul tekintő szülők és további gyerekek még inkább elvesztik a bizalmukat, további gyerekek traumatizálódhatnak.	Az általunk megismert esetekben szinte mindig megjelent a bizonyíthatóság problémája. Jelen tanulmány kereteit meghaladja ennek a problémakörnek a jogi

³⁸ Itt nem az egyes gyerekekre jellemző, fejlesztést igénylő probléma súlyosságát, hanem a telep, mélyszegénységhez köthető pszichológiai problémák koncentrátságát értjük.

³⁹ 20/2012.EMMI 51.§ (7) (Ha a gyerekeknek elég jegye van az év lezárásához, akkor ettől el lehet tekinteni, de a gyakorlatban az érintett gyerekek esetében ez nem áll fenn.)

	<p>A bántalmazóval kapcsolatban nem történik fellépés.</p>	<p>értelmezése, de megfontolandó lenne itt is a fordított bizonyítási teher jellegű eljárástípus bevezetése. Továbbá – a bántalmazott azonnali és hatékony védelme mellett – nagy szerepet tulajdonítunk a keletkezett kár, trauma azonnali és pszichológiai felszámolásának, amely független kell, legyen attól, hogy a bántalmazás valóban és milyen formában került elkövetésre. Ehhez a jelenlegi intézményrendszer fejlesztésére volna szükség (gyerekjóléti szolgálatok kapacitásfejlesztése).</p>
<p>Nem rendelik el (időben) a nevelésbe vételt, ideiglenes hatályú elhelyezést, kiemelést.</p>	<p>Ez az egyik, a telepített fejlesztőmunkát végző szakemberek részéről talán leggyakrabban felmerülő probléma. Ugyanakkor mindenki leszögezi, hogy minden gyermek számára a legmegfelelőbb megoldás a családban tartás. Ez azonban csak akkor lehet megoldás, hogy ha egy kiemelést indokló esetben a család azonnal szakszerű fejlesztést kap. Ennek hiányában az azonnali és a család és a gyermek számára megnyugtató kiemelés lehet megoldás. Ennek hiányában nem szűnik meg a gyereket ért traumák sorozata, hanem folytatódik.</p>	<p>A legfontosabb, hogy a kiemelési ügyek kezelésének időtartamát le kell rövidíteni, annak adminisztratív akadályait meg kell szüntetni. Ehhez intézményi kapacitásbővítésre van szükség. Mindez azonban a gyermekvédelmi ellátás kapacitásnövelése (és minőségbiztosítása) nélkül teljesen felesleges. Ha nincs hova biztonsággal kiemelni egy gyereket, akkor az eljárás felgyorsítása értelmét veszti. Fontos továbbá, hogy a gyermek számára olyan garanciális rendszert kell teremteni, amely megvédi őt az intézményrendszer hiányosságaiból adódó további traumáktól. Erre a jelenlegi szabályozási környezet áttekintésére van szükség, és ha kell, olyan helyi hatáskörrel bíró gyermekvédelmi hatósági jogkörrel bíró szint bevezetésére, amely gyakorlatilag azonnal és biztonsággal képes intézkedni egy krízishelyzetben lévő gyermek esetében. Fontos a</p>

		traumatudatos támogatása a gyerekeknek a teljes folyamatban.
Nincs vagy nem megfelelő a haza- és utógondozás.	Ez a probléma ismét elsősorban a kapacitáshiányra vezethető vissza. Ugyanakkor azzal is számolni kell, hogy az állami gondokodásból kikerülő gyerekek, fiatalok olyan közegbe kellene, hogy visszakerüljenek, amelyek sokszor semmivel nem jelentenek biztosabb közeget, mint ahonnan elkerültek.	Meg kell fontolni, hogy maguk az etnikailag szegregált cigánytelepek általában mennyiben jelentenek bárki szocializációjának (és integrációjának) megfelelő színteret. Lehetséges-e ezeknek a szegregátumoknak a fennmaradása úgy, hogy az itt élők, innen kikerülők közel azonos eséllyel legyenek képesek beilleszkedni a „kinti” társadalomba, vagy az itt élők számára ez egy örök csapdahelyzetet jelent? Az állami gondokodásból kikerülők számára a mostani, a realitásokkal egyáltalán nem számoló kigondozási rendszert és finanszírozást, valamint szakemberi támogatást kell biztosítani, ami gyakorlatilag megóvja a fiatalokat attól, hogy a telep legyen számukra az állami nevelés utáni egyetlen perspektíva.
A családon belüli erőszak esetében nem születik hatékony áldozatvédő intézkedés vagy nincs betartva.	A családon belüli erőszak megakadályozására csak a tartós családgondozás, fejlesztő munka lehet képes. Erre a jelenlegi ellátórendszernek sem létszámban, sem szaktudásban nincs kapacitása. Ugyanígy, a már megvalósult bántalmazási esetekben sem kap a bántalmazott pszichológiai segítséget. A tapasztalatok szerint egy családon belüli erőszak sokszor nem ér véget még egy elrendelt távoltartási végzéssel és az egész család helyzete tovább romlik.	Ennél a problématípusnál különösen fontos felhívni a figyelmet az esetek egy részében megjelenő áldozathibáztatásra és arra a sokszor tapasztalt attitűdre, miszerint „a telepi emberek túréhatára máshol van”, azaz az itteni erőszakos magatartással az eljáró (vagy arra kötelezett) hatóságok, szakemberek sokkal megengedőbbek. Megoldásként ezért elsősorban ennek a kettős mércének a felszámolását és ezzel párhuzamosan az intézményi szakemberellátás – területileg egységesen elérhető – fejlesztését javasoljuk.

		Mint azt is több esetben tapasztaltuk, a családok átmeneti otthona, anyaoththonok férőhely kapacitása is szűk, így sokszor akkut esetekben emiatt nem lehet megfelelő intézkedést hozni.
Gyakorlatilag hiányzik a teljes drogprevenció és a szerhasználók semmiféle segítséget nem kapnak.	<p>Adatgyűjtésünknek, tanulmányunknak nem volt tárgya a droghelyzet. Ugyanakkor szinte minden olyan helyszínen, ahol a megkérdezett szakértők romló szociális körülményekről számoltak be, a drog terjedése szóba került, azaz bár adatfelvételünk messze nem tekinthető reprezentatívnak, azt tapasztaltuk, hogy ahol megjelenik a drog, szinte minden más problémátípus jelen van és az ellátórendszer munkatársai is tehetetlenek, míg a drognak kevésbé kitett helyszíneken – bár a mélyszegénység egyértelműen jellemző – a szociális problémák jóval kezelhetőbbnek tűnnek.</p> <p>A droghelyzet kezelése szinte csak rendőrségi szintre került, azonban a felderítés csak néhány esetben valósul meg. A prevenció azért sem működhet, mert az egyébként is ezeken a helyszíneken nem elérhető módszerek nem a valódi kockázati célcsoportra (akár már 9-10 éves, az iskolán keresztül nem elérhető gyerekek) lettek kidolgozva. A már szerfogyasztókká vált fiatalok gondozása, rehabilitációra juttatása teljesen megoldatlan, utógondozásukat legfeljebb egy-két civil szervezet látja el.</p>	A hazai droghelyzet egyre rosszabb. Ennek kezelésére nemcsak az intézményi feltételeket kellene javítani, hanem – ellentétben a többi problémátípussal – a szabályozás, stratégia is újratervezést igényel a megváltozott fogyasztói kör és –szokások figyelembe vételével. A rendőrségi fellépésnek és a prevenciónak is meg kell valósulnia komplex szemléletben.

Összefoglalás

Kiinduló hipotézisünk szerint a szegregált körülmények közt felnövő gyerekek szociális problémáinak megoldásának kudarcai az intézményekre jellemző tipikus „anomáliáknak” tudhatóak be.

Arra kerestük a választ, hogy mik ezek az anomáliák és mennyiben tekinthetők a szabályostól eltérő, rendellenes működésmódnak. Tapasztalatunk szerint nem helytálló ezeket a valóban tipikusnak tekinthető, a telepen élő gyerekek élettörténetében szinte szabályszerűen bekövetkező konfliktushelyzeteket intézményi diszfunkciókként leírni, mivel az általánosnak tekinthető intézményrendszeri kapacitáshiány miatt ez a törvényszerű, általános helyzet. A szinte minden, az érintett gyerekekkel kapcsolatba kerülő intézménytípusra jellemző kapacitáshiány (ami legfőképp létszámbeli, de sok esetben szakmai kompetenciát is érintő) eleve nem képes adekvát, időben nem megkésett és egymással összhangban lévő intézkedések megtételére. Ez tehát az általános állapot, így nem nevezhető anomáliának.

Paradox módon az már annál inkább tekinthető anomáliának, az általánostól eltérőnek, amikor ennek az ellenkezője tapasztalható: vagy egy intézményrendszeri szakember átlép valamilyen kompetenciahatárt (bevon az eljárásba egy nem kötelezően bevonandó ágenst) vagy felelősségi kört (nem veszi figyelembe a tankerület korlátozó utasítását) vagy pedig egy civil szereplő jelenik meg aktív szereplőként. Ezek a civil szereplők olyan feladatokat vállalnak át, amelyek nem hiányzó szolgáltatást pótolnak, hanem az állami-önkormányzati ellátórendszer diszfunkcióját kompenzálják: intézményi szereplők közt koordinálnak, olyan feladatokat végeznek el, amelyek például a gyermekvédelmi törvény alapján az intézményrendszerhez tartozna.

A telepeken végzett fejlesztő munkában nagy szerepe van az informálisnak, még pontosabban csak akkor tud jól vagy kielégítően működni a rendszer, ha az intézményi hierarchiát megkerülve történik a szolgáltatásnyújtás. Az intézményi szereplők esetében három fő akadály nem összeadódik, hanem inkább összeszoródik: kompetenciahiány, kapacitáshiány, merev működési keretek, adminisztratív kényszer. Az egyik leggyakrabban elhangzó mondat az állami-önkormányzati ellátórendszerrel nyilatkozók részéről, hogy tevékenységük (pontosabban tétlenségük) egyik fő motivációja, hogy „levédjék magukat”, azaz ahelyett, hogy érdemben intézkednének esetekben, miként tudják adminisztratív módon körülbástyázni a tétlenséggel kapcsolatos felelősségüket.

Természetesen ez a helyzet messze nem általános, mert vannak jól működő intézmények, magas szakmai minőséget képviselő szakemberek, de még ezekben az esetekben is legfeljebb a saját területükön tudnak hatékonyan eljárni, holott a megismert, fentebb idézett esetek komplexitása folyamatos intézményközi egyeztetést igényelne. Ugyanakkor ismét és újra fel kell hívni a figyelmet az ellátórendszer szakmai kompetenciájának és leterheltségének területi egyenlőtlenségére, ami paradox módon fordítottan arányos a szociális problémák megjelenésének helyszíneivel.

Végezetül hangsúlyozni kell, hogy a szegregátumokban élő gyerekekkel foglalkozó szakemberek sok esetben a cigánytelepi életet úgy tekintik, mint egy szabad döntés eredményét. Mintha az ott élők szabad, azaz több lehetőségből, megfelelő információk birtokában döntöttek volna a telepi élet mellett. Mintha az ott élők számára elérhető lehetőség volna a többgenerációs hátrány megtörése, az integráció. A fenntartó és a szakpolitika felelőssége, hogy ez az attitűd változzon, persze ennek akadálya lehet az azzal való szembesülés, hogy eszköztelenül ez nem is tud megváltozni.

Vonatkozó, érintett jogszabályok

Az iskolai hiányzásokról: 20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet a nevelési-oktatási intézmények működéséről és a köznevelési intézmények névhasználatáról

2/2022. számú ELVI ÁLLÁSFOGLALÁS AZ ISKOLAI HIÁNYZÁSOK MIATT INDÍTHATÓ SZABÁLYSÉRTÉSI ELJÁRÁSOK ÉS MÁS SZANKCIÓK VIZSGÁLATÁRÓL (AJBH)

<https://www.ajbh.hu/documents/2657648/38555097-c6bf-2a19-89ff-2c960486b5f9>

A szegregált oktatás tilalmáról: 2003. évi CXXV. Törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról

Az értelmi fejlődés veszélyeztetésének esete: Btk. 208. §: Kiskorú veszélyeztetése (elhanyagolás)

A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény 247. §-a szabályozza az óvodai nevelésben való részvételi kötelezettség és a tankötelezettség megszegése szabálysértését

149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról

1/2000. (I. 7.) SzCsM rendelet a személyes gondoskodást nyújtó szociális intézmények szakmai feladatairól és működésük feltételeiről

1997. évi XXXI. Törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról

2006. évi LI. Törvény a büntetőeljárásban alkalmazható személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedések köréről (távoltartás).